

Tarihçilikte “Mekânın Yeniden Keşfi”: Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler¹

*

Yunus Uğur²

ORCID: 0000-0003-4478-3441

Öz

XX. yüzyılın başlarına yani daha yüz yıl öncesine kadar insanoğlunun zihni, mekân odaklı düşünmeye alışık idi. Şehirler, yollar ve her türlü yapı inşa edilirken yerin mekânsal-topografik uygunluğuna bakılır; her türlü gündelik işte mesafeler ve mekânsal imkanlar öncelikle dikkate alınır. XX. yüzyılda mekân, tarihî, sosyo-politik ve iktisadi analizlerde bu ana belirleyiciliğini kaybetti ve hatta ihmal edilebilecek bir faktör olarak görüldü. 1960’lardan itibaren ise mekânın yeniden keşfi (spatial turn) olarak adlandırılan bir dönem başladı. Mekânın sembolik değeri, mekân üzerindeki politika biçimleri, mekânın tarihsel süreçlerde sosyal olarak üretimi ve yenisinden üretimi gibi kavramsallaştırma ve sorular tartışıldı, mekân odaklı olarak gündelik tarih pratikleri çalışıldı ve sosyo-ekonomik yapı ve eğilimlerle mekânın ilişkileri araştırıldı. Bu süreç, bir mekân olarak şehir çalışmalarını, tarihçilikte mekân odaklı değerlendirmeleri ve özellikle şehir tarihi, sanat ve mimarlık tarihi ve tarihsel coğrafya çalışmalarını yakından etkilemiştir. Makalede mekânın değişen algısı ve bu sürecin Osmanlı şehir tarihçiliğine yansımaları üzerinde durulacaktır. 1990 sonrası Osmanlı şehir tarihi çalışmalarının ivmesi değerlendirilerek mekân ve şehir odağında sosyal bilim, tarih ve coğrafya alanındaki kesişmelere dikkat çekilecektir. Osmanlı şehir kaynaklarından (vakıf, sicil, avarız ve kefalet kayıtları) verilecek örneklerle yeni dönem şehir tarihçiliğinin diğer ilim sahaları ile etkileşiminin verimli sonuçlarına vurgu yapılacaktır ve Osmanlı şehirleri için sosyol-mekansal tarih yaklaşımı önerisinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehir tarihi, Kent mekânı, Osmanlı şehirleri, CBS, Disiplinlerarasılık

¹ Bu çalışma, TÜBİTAK ARDEB (Proje No: 114K305) tarafından desteklenen projenin çıktılarından da istifa etmektedir.

² Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi E-mail: yunusugura@gmail.com

The “Spatial Turn” in Historiography: Suggestions for Ottoman Urban Studies

*

Yunus Uğur³

ORCID: 0000-0003-4478-3441

Abstract

Almost a hundred-year ago, everybody is used to think spatially while constructing cities and any buildings as well as deciding wars and establishing trade networks. However, spatially thinking lost its priority in time in analyses of historical, socio-political, and economic issues. Nevertheless, a new approach has appeared since the 1960s, which came to be known as “the spatial turn.” This led, first, to rethink the symbolic meaning of space, space politics, and production and reproduction of space in different socio-historical conditions and, second, to study daily practices and socio-historical structures from the spatial point of view. Since then, new types of studies have affected and reconstructed many disciplines such as urban history, arts and architectural history, and historical geography. This article evaluates the trends in urban historical studies in Turkey after the 1990s considering the spatial-turn and interactions among socio-historical and geographical approaches and methods. In pursuit of interdisciplinary endeavors among these disciplines, this article suggests using socio-spatial historical approach giving some examples from the Ottoman cities -derived from Ottoman primary sources such as waqfiyas, the sijils, and the tax records- indicating exploratory methods and analyses leading us to new questions and answers in Ottoman urban history.

Keywords: Urban history, Urban space, Ottoman cities, GIS, interdisciplinary

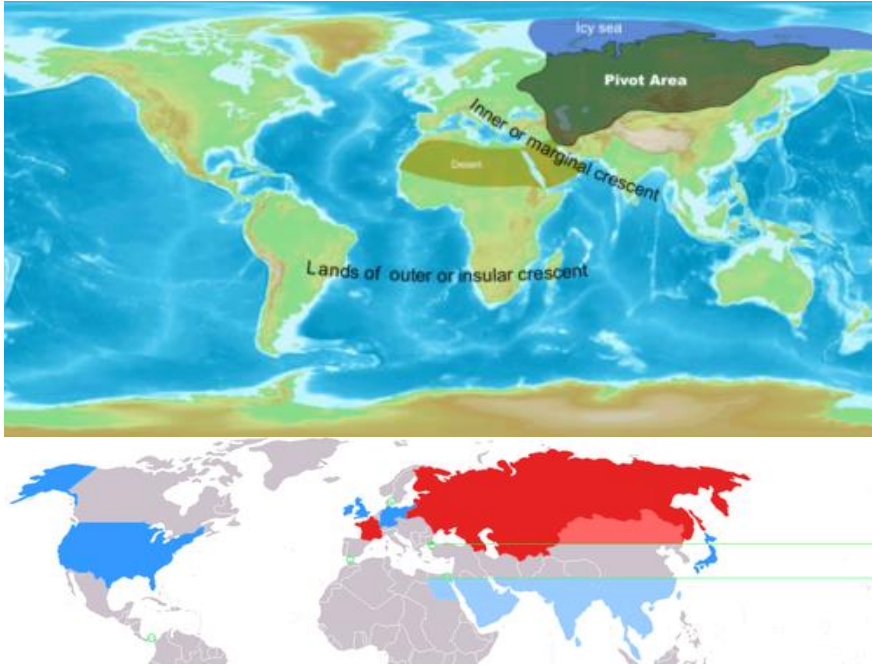
---

³ Asts. Prof., Marmara University, E-mail: yunusugura@gmail.com

Giriş

Şehir tarihi, mekân çalışmalarının bir parçası olarak değerlendirildiğinde; mekânla ilgili tasavvur ve literatürde görülen tüm gelişme ve değişmelerin şehir tarihini de etkileyeceği aşıkardır. Mekânla ilgili bu tür bir algının son bir-iki yüzyıllık hikayesini araştırmak ve tespitlerde bulunmak şehir tarihinin genel anlamda bir ilgi olarak ya da daha özel anlamda bir disiplin olarak gelişimine dair de düşünmek anlamına gelecektir. Bu çalışmada, mekâna dair süreci ve tartışmaları öne çıkarmakla birlikte odağımız şehir tarihi olacak ve somut örneklerimiz de Osmanlı şehirlerinden gelecektir.

XX. yüzyılın başlarına yani daha yüz yıl öncesine kadar insanoğlunun zihni, mekân odaklı düşünmeye alışık idi. Şehirler, yollar ve her türlü yapı inşa edilirken önce yerinin mekânsal-topografik uygunluğuna bakılır; savaşlar ve ticari ilişkiler de dahil her türlü gündelik işlerde mesafeler, mekânsal imkanlar ve düzen öncelikle dikkate alınır. 1900 başlarında bile Alfred T. Mahan ve Halford J. Mackinder gibi meşhur coğrafyacı ve siyaset bilimci akademisyenler dünya ve dünya siyasetinin belirleyicisi olarak coğrafyayı-mekânı merkeze alan bir "heartland/merkez bölge" ve sonrasında "jeopolitik" kavramsallaştırmasını yapıyorlardı (bkz. Görsel 1). Bu akademisyenler, "coğrafya kaderimizdir" diyen 14. yüzyıl alimi İbn Haldun gibi temelde mekânın belirleyiciliğini kabul ediyorlardı. Fakat XX. yüzyılın ilerleyen yıllarında tarihî, sosyo-politik ve iktisadi analizlerde mekân bu ana belirleyiciliğini kaybetti ve hatta analizlerde/yorumlamalarda çoğu zaman ihmal edilebilecek bir faktör olarak görüldü. Mekân çalışmalarının ana disiplini olan coğrafya disiplini de bu süreçte epey zayıflamış ve Harvard ve Yale üniversiteleri gibi dünyanın önemli üniversitelerinde coğrafya bölümleri kapatılmıştır (Wright, 2017). İlginç olan ise bu duyarsızlığın, mekânın en önemli belirleyicilerden olduğu XX. yüzyıl öncesini çalışan tarih çalışmalarında da görülmesidir. Ne var ki 1960'lardan sonra mekân, hem sosyal bilimlerde hem de tarih alanında yavaş yavaş tekrar keşfedildi. Şehirler -ki mekânın belirli bir mimari ve toplumsal organizasyonu ve ilişkiler ağıdır- benzeri bir süreci yaşamıştır.

Görsel 1. Jeopolitik. Mackinder’in “heartland (merkez bölge)” teorisi ve Mahan’a göre coğrafya ve güç ilişkisi. Kırmızı: İki kara müttefiki, Rusya ve Fransa; Açık Kırmızı, Rusya Etkisindeki Alan; Mavi: Dört deniz gücü müttefiki, İngiltere, Almanya, Japonya ve ABD; Açık Mavi: Deniz güçlerinin kontrolündeki alan; Yeşil: Stratejik su yolları, Süveyş, Panama, Çanakkale, Cebelitarık ve Baltık. (Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pivot_area.png; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mahan_Problem_of_Asia_1900.png, 20.01.2020)

Çalışmamızda, önce bu sürecin sebepleri üzerinde kısaca durulacak sonra da 1960’lardan itibaren mekâna tekrar dönüş ya da *mekânın yeniden keşfi* (*spatial turn*) olarak adlandırabileceğimiz tartışmalara değinilecektir (bkz. Wihers, 2009). Örneğin özellikle 1960’lardan itibaren şehir mekânların sembolik değeri, mekân üzerindeki politika biçimleri, mekânın tarihsel süreçlerde toplumsal olarak üretimi ve yeniden üretimi, mekânsal ilişkisellikler-ağlar gibi kavramsallaştırma ve sorular bu çerçevede tartışılmış, mekân odaklı olarak gündelik tarih pratikleri çalışılmış ve genel sosyo-ekonomik tarihsel yapı ve eğilimlerle mekânların ilişkileri araştırılmıştır. Bu süreç, bir taraftan mekân odaklı tarih çalışmalarını diğer taraftan da şehir tarihi, sanat/mimarlık tarihi ve tarihsel coğrafya çalışmalarını çok yakından ilgilendirmektedir. Çalışmada bu gidişat hem coğrafi hem de disiplinler kesişimler yani hem Avrupa

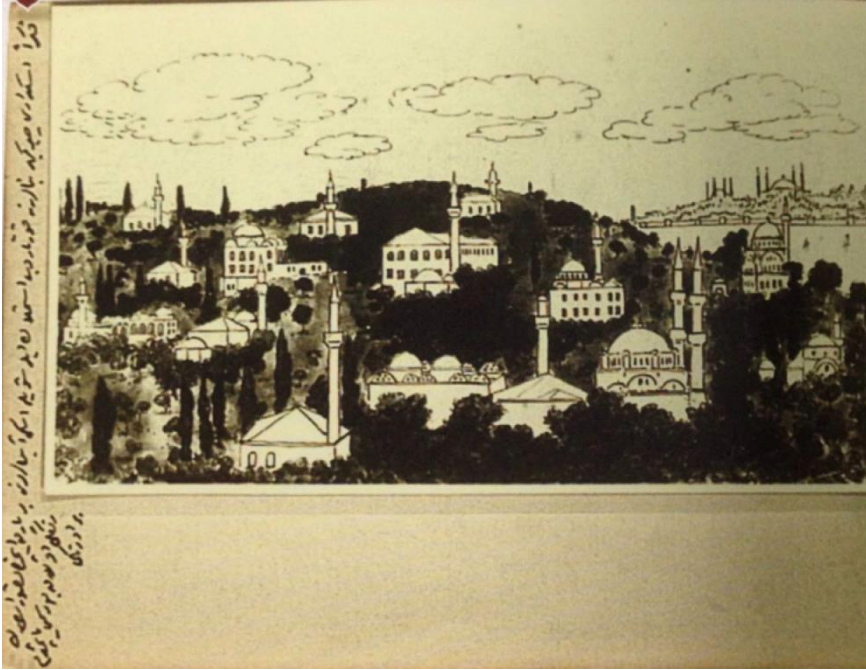
ve Osmanlı coğrafyalarındaki şehir tarihlerindeki eğilimler hem de sosyal bilimler ve tarihçilikteki gelişmelerden örnekler verilerek anlaşılmalı çalışılacaktır. Sonraki kısımda ise 1990 sonrası Osmanlı şehir tarihi çalışmalarının ivmesi değerlendirilerek mekân ve şehir odağında sosyal bilim, tarih ve coğrafya alanındaki kesişimlere dikkat çekilecektir. Osmanlı tarihçiliğinde mekân odaklı çalışmalar yapmak tarihçiliğimize ne katabilir örneklerle ele alınacaktır. Örnekler, Osmanlı şehirlerindeki mahalle ünitesi odağa alınarak ve özellikle vakıf, sicil, avarız ve kefalet kayıtları çerçevesinde sunulacaktır.

Mekân Algısında Değişim ve Şehirler

İnsanlık tarihi boyunca en önemli mesele olan mekân ve coğrafya ile ilgili imkanları, zorluk ve mesafeleri son yüzyılda insanoglunun zihninde arka plana atan en önemli unsur teknolojik alanda görülen gelişmeler olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren başlayan birinci ve ikinci sanayi devrimlerinin bir uzantısı olan teknolojik gelişmelerin özellikle iki alandaki uygulamaları, mekân algısını ve dolayısıyla şehirleri oldukça etkilemiştir. Bu iki alandan ilki ulaşım teknolojileri ikincisi ise iletişim teknolojileridir. Ulaşım teknolojileri ile mekânlar birbirine yaklaşmış; iletişimdeki gelişmelerle ise mekân ve zaman sıkışması (*time-space compression*) olarak da kavramsallaştırılan bir evreye girilmiştir (Harvey, 1990). Dolayısıyla her zaman istediği mekânda beliriveren insan zihni için mekân, süreç içerisinde belirleyicilik rolünü eskiye nispetle kaybetmiştir. Bu kaybın bilimsel araştırmalardaki ilk tezahürü ise genel olarak sosyal bilimler için mekânın bir analiz ünitesi olmaktan çıkması olmuştur. Mekânla doğrudan bağlantılı şehirler için ise bu yeni algı, işlev ve teknolojik imkanlar hızlı şehirleşme sonucunu doğurmuş ve şehirlerin hem kendi içinde dağınık bir şekilde aşırı büyümesi hem de şehirler arası ilişki ve etkileşimin çok daha fazla yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Ne var ki bu büyüme ve yoğunlaşma, şehirleri etkin öge/belirleyici olarak öne çıkaran ya da Lewis Mumford'un (2007) vurguladığı gibi "kültürel taşıyıcı" olarak hâlâ tanımlayan bir süreçten ziyade mekân ve şehirleri pasifleştirip edilgen kılan, hızlı şehirleşme sorunlarını ve gündelik hayatı merkeze alan, insan, ürün ve bilgi hareketliliğini belirleyici kılan bir süreci ve algıyı ortaya çıkarmıştır. Mekânın zihnen atıldığı arka plana şehirler de böylece atılmış, gündelik iş ve yaşam şartları ana belirleyiciler olmuştur.⁴ Çoğu zaman da şehirler birer sorun olarak görülmüştür.

⁴ 20. yüzyılda açıkça yüzleştığımız ulus-devlet süreçlerinin şehirlere olan etkisini ya da şehirler üzerinde yaptığı hesaplaşmaları da bu süreçlerde şüphesiz göz ardı etmemek gerekir.

Bu aşırı büyüme ve şehirleri/mekânları değersizleştirme sürecine karşı özellikle Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan "karşı-şehir", "Bahçeşehir" hareketleri, şehirleri ayakta tutmaya çalışan, mekânı ana öge olarak değerlendiren uğraşlar olarak okunabilir (bkz. Ragon, 2010). Türkiye'de 'şehirlerde var olanı muhafaza etme ya da kayıt altına alma' olarak kısaca ifade edilebilecek, örneğin yerel tarihçiler ve Süheyl Ünver ve İbrahim Hakkı Konyalı gibi kişilerin çalışmaları da farklı bir tavırla da olsa benzer bir okumaya tabi tutulabilir. Ortaya çıkmakta olan yeni şehirlerden ve şehirleşmeden oluşan rahatsızlık bu kişileri ya hayaldeki şehrin yeniden canlandırılması ve görselleştirilmesi (bkz. Görsel 2) ya da alternatif yeni şehirler kurma fikir ve uygulamalarına itmiştir.⁵

Görsel 1. "Fikren Üsküdar'ı çirkin binalardan kurtarıp istimplâk ile şöyle eski âbidelerini bir park içinde tasavvur ederek renkli olarak bu resmi yaptım. Bir örneği."
(Kaynak: Ünver, 2012)

İkinci dünya savaşının sonlarına kadar bizzat mekân ve şehirlere olan ilginin arttığını söylemek oldukça zordur. Şikago ekolü gibi hızlı ve kapsamlı

⁵ Süheyl Ünver ve Rifat Osman örneklerinde bu konunun ele alındığı iki çalışma için bkz. Uğur, 2013 ve 2019.

şehirleşme sürecinin analizini yapan bazı sosyoloji çevreleri bunun istisnasıdır. 1950 ve 1960'lara gelindiğinde ise iki farklı kanaldan mekân ve şehirler ilgi odağı olmaya başlamıştır. Birinci kanal sosyal bilimciler üzerindedir. Şehirdeki mekânsal düzen ve değişikliklerle daha genel yapıların, örneğin modernist ve kapitalist süreçlerin, arasındaki ilişkinin vurgulanması ile ortaya çıkmıştır. Şehir mekânları üzerinden elde edilen yüksek gelirler (*rantlar*) ya da sınıfsal ayrımların ve eşitsizliklerin şehir mekânlarındaki izdüşümleri (güvenlikli siteler, soylulaştırma...) sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Mekânın sembolik değerleri, mekân üzerindeki politika biçimleri gibi araştırmalar ve "kent hakkı", "mekânın yeniden üretimi" gibi yeni kavramsal kullanımlar gündeme oturmuştur Şüphesiz, Dünya Savaşları sonrası başlayan modernite eleştirileri ve post-yapısalcı düşünce biçiminin ve yine II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan şehirlerin yeniden imarı ve 1968 toplumsal hareketlerinin bu yeni dikkatte yadsınamaz bir önemi vardır. "Kent hakkı" kavramını ortaya atan ve 1968 tarihli kitabında kavramı tartışan Henri Lefebvre'in (1968) hem modernite eleştirileri hem de 1968 öğrenci hareketlerini analiz eden yazıları bu etkileşimin kanıtları olarak düşünülebilir. Yine Lefebvre (1974), "mekânın üretimi" olarak çevirebileceğimiz kavramı ile, mekânın pek çok şekilde sosyal olarak üretildiği ve yeniden üretildiğini iddia ederek mekân odaklı düşünmenin örneklerini vermiştir. Sonraki yıllarda, David Harvey (2006, 2007, 2009a, 2009b, 2019a, 2019b) ve Edward Soja (2010, 2012, 2014, 2015) gibi bugün daha yaygın olarak bilinen yazarlar tarafından da bu tür düşünüş tarzı yeni kavramlar ve tartışmalarla birlikte devam ettirilmiştir. Günümüzde de şehir sosyolojisi, şehir coğrafyası ve genelde şehircilik çalışmalarında mekân odaklı gündelik yaşam pratikleri çalışmaları çokça yapılmakta, bunların küresel yapı ve trendlerle ilişkileri araştırılmaktadır.

1960'larda mekân ve şehir odaklı düşünüşe doğru seyrin ikinci bir kanalını daha görmekteyiz. Bu kanal şehir tarihçiliğini disipliner olarak ortaya çıkaran bir kanaldır. Başka bir çalışmamızda (Uğur, 2005) detaylıca incelediğimiz gibi esasen şehirlerin tarihinin yazılması çok eski dönemlere kadar götürülebilirse de bağımsız bir disiplin olarak şehir tarihi yazımı çok geriye gitmez. 1960'lı yıllar, bugün bir disiplin olarak artık kendisine bir yer ediniyor gibi gözükten şehir tarihinin dönüm noktası sayılabilir.⁶ A. R. Sutchliffe (1984,

⁶ Abbot (1996) şehir tarihinin tarihini dört döneme ayırır: Birinci nesil (1840-1875); İkinci nesil (1875-1930); Yeni şehir tarihi (1930-1960) ve Karşılaştırmalı Nesil. 1960 öncesinde yaygın olan biyografi ve diğer tür çalışmalar için Richard Wade'in (1959) ve Asa Briggs'in (1963) eserleri önemli iki örnek olarak verilebilir.

s. 125), tarihçilerin 1960’larda en anlamlı araştırma birimi olarak şehri keşfettiklerini söyler. Bunun belki en önemli nedeni II. Dünya Savaşı sonrası yeniden inşa edilen şehirler ve bunun için gerekli planlamalardır. Alman coğrafyacı ve şehirci Walter Christaller’ın (1963) “merkezi yer teorisi (central place theory)” ile geliştirmeye çalıştığı şehircilik kuramı, her bir şehrin birbirine olan mesafesi ile işlevlerini bir arada düşünerek mekân odaklı bir teori önerisinde bulunmaktaydı. Harold James Dyos’un 1960’larda İngiltere’de öncülük ettiği çalışmalar ve oluşturduğu çalışma grupları da şehirler üzerinde düşünmek ve şehir tarihi çalışmalarının gündemi oluşturmak açısından çığır açıcı olmuştu. Şehir tarihi çalışmalarının uluslararası anlamda iki önemli dergisi olan *Urban History* ve *Journal of Urban History* dergilerinin biri İngiltere’de diğer ABD’de olmak üzere 1974’de aynı anda ilk sayılarını çıkarmaları da bu eğilimi desteklemekteydi.

1980’lerde Elizabeth Baigent’in iddia ettiği gibi şehrin değer kaybettiği ve sınıf ve devletin ön plana çıktığı, şehir ile kırsal kesim arasındaki ayrımın kalktığı söylenebilir de aslında bunun dünyada yüksek şehirleşme oranına ulaşılması ile ilgili olduğu söylenebilir. Zira artık her yer şehirleşmişti ve Dyos’un çok vurguladığı “şehir tarihi, kırsal grupların karşısında şehir gruplarının davranışları ve bunların biçimleri arasındaki farklılıkları tanımlamak ve açığa çıkarmaktır” gibi bir tanım artık modern dönemde geçerliliğini yitirmişti (bkz. Baigent, 1999, s. 543). Böylece yaşanan dönem ile tarihsel bakış arasındaki gerilim artmıştı. Görünen o ki bu dönemde şehir tarihi sosyal bilimler, tarih, coğrafya, sosyal tarih, mimari tarih, yerel tarih gibi alanlarla ilişkisini yeniden belirleme ve kendi tanımını yapma eğilimine girmiştir. Yine de sosyal bilimler ve tarihçilikteki mekân/şehir vurgusu her iki kuldarda da ilgi çekmeye devam etmiş, bu alana dair çalışmaların sayısı artmıştır. Şehir tarihçiliği açısından şehre sosyo-iktisadî, politik ve aynı zamanda coğrafi-fiziksel bakış açılarından bakma; ele alınacak soruları belirleme ve bu anlamda daraltma; hem zaman hem de mekân olarak karşılaştırmalı ve daha geniş çerçevede içerisinde düşünme⁷ gibi tartışmalar bu dönemin belirleyici özellikleri olmuştur.

1950’ler ve özellikle 1970’lerden sonra mekân ve şehre doğru artan ilginin sosyal bilim ve şehir tarihi alanındaki hikayesi akla bu farklı disiplinlerin ara-

⁷ Dyos (1971, s. 7) bu noktayı çok iyi ifade etmişti: “Şehir tarihi çalışması sadece tek tek grupları çalışmak değildir, az veya çok zaman ve mekân kısıtlaması da (...) ve fakat çok daha geniş tarihi süreçleri ve eğilimleri hep beraber araştırmaktır. Bu, belirli bir grubun tecrübelerinin ve hayat alanının kapsamını tamamen aşan bir bakış açısıdır.

sındaki etkileşimi de getirmiştir. Erken bir tarihte Leo F. Schnore'in (1975) *Journal of Urban History* dergisinin daha ilk cildinde yazdığı "Şehir Tarihi ve Sosyal Bilimler: Zor Bir Birliktelik" makalesi bu soruyu ortaya atması ve tartışması bakımından önemlidir. Bu disiplinlerin arasında ilişki ve etkileşim olduğu/olması gerektiği açıktır fakat bu etkileşimin nasıl olacağı yönünde henüz o tarihlerde muğlaklık söz konusudur. Yıllar sonra 1996 yılında yine aynı derginin 22. cildinde bu sefer ünlü bir sosyal bilimcinin, Charles Tilly'nin yazdığı "What Good is Urban History?" (Şehir Tarihi için İyi Olan Nedir?) makalesi de aynı soruya odaklanmış ve bu disiplinlerin birbirine olan ihtiyacını ve katkısını daha somut öneriler de vererek ortaya koymuştur. Böylece, şehircilerin (tarihçi, coğrafyacı, plancı...) ve sosyal bilimcilerin mekân/şehir ilgisi sonuç vermiş ve son yirmi yılda sosyal bilimciler ve sosyal bilimcilerin yukarıda işaret edilen ilgileriyle de etkileşime girerek şehir tarihçileri, şehirlerin çok farklı açılardan tarihlerini yazmış, toplamda mekân ve şehir odaklı yüzlerce çalışma ortaya çıkmıştır. Bugün, coğrafya disiplini içerisinde hızla gelişen coğrafi bilgi sistemleri ve genel anlamda dijital beşeri bilimlerin sunduğu imkanlar da kullanılarak her disiplin, mekân ve şehir odaklı olarak çeşitli yeni sorular ortaya atmaya ve tartışmaları derinleştirmeye devam etmektedir.

Benzeri süreçler, daha az yoğunlukta ve kesintili bir şekilde olmakla birlikte Türkiye'deki tarihçilik ve şehircilik çalışmalarında da görülmektedir. Ne var ki sosyal bilimcilerde daha az, tarihçilerin çalışmalarında daha fazla bu tür çalışmaların izi sürülebilmektedir. Türkiye'de 1950'lere kadar bizzat şehirleri düşünce ve analizin etken ögesi olarak görmekten ziyade daha çok elde olanları koruma odaklı bir şehir çalışma ilgisi var iken 1950'lerden itibaren hem mekân ve şehircilik hem de şehir tarihçiliği açısından şehre doğru ilgide olumlu bazı değişiklikler görülmüştür. 1950 öncesinde akademik anlamda şehirlere odaklanan çalışma pek nadirdir. Tarihçiler arasında tahrir defterleri, şer'iyeye sicilleri ve mühimme defterleri gibi birincil kaynaklar kullanılarak yapılan bazı çalışmalar olsa da bu çalışmaların odağında mekân ya da şehir mi var yoksa daha çok sosyo-ekonomik tarihin sorularına cevap mı aranmaktadır muğlaktır; hatta ikincisidir. Daha çok akademik çevreler dışında ise İstanbul'a ve diğer bazı şehirlerin Osmanlı geçmişine dair kimi eserler üretilmiştir ki- burada Osman Nuri Ergin, Süheyl Ünver, Rifat Osman, İsmail Hakkı Konyalı, Reşat Ekrem Koçu gibi isimlerin çalışmaları düşünülmeli- bunlar da esas olarak mevcut tarihî kıymetleri kayıt altına alıp korumak için geçmişten günümüze şehirlerin tarihini "âsar ve âbidât" şeklinde yaz-

maya dair olmuştur. 1950 sonrasında ise İstanbul'un yeniden imarı denilebilecek kapsamlı projeler dolayısıyla pek çok şehirci, mimar ve sosyal bilimci akademik anlamda şehirler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış; ulaşım ve konut odaklı da olsa şehirler merkeze alınarak çalışma ve projeler hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda, tarihî şehirlerin planları ile mevcut şehir planlamaları arasındaki bağ da -Kemal Ahmet Arû gibi araştırmacıların çalışmalarında olduğu gibi- bir şekilde araştırmalara konu olmuştur.⁸ Şehir tarihçiliğinde ise tahrir defterleri ve şer'iyye sicilleri gibi birincil kaynakların daha yoğun kullanıma başlanmasıyla demografik, sosyo-ekonomik yönleriyle ve gündelik tarihleri çerçevesinde şehirler incelenmeye başlanmıştır.⁹

İlerleyen yıllarda da hem genel olarak şehircilik hem de şehir tarihçiliği açısından mekân ve şehir odaklı disiplinler çalışma ve yorumlar hem niceliksel hem niteliksel artış göstermiştir. Benzer tespitleri Anadolu ve Balkanlardan ziyade Ortadoğu-Arap şehirlerinin tarihi ile ilgili literatürü değerlendiren Sluglett ve Burke de yapmaktadır. Sluglett ve Burke (2008, s. 21), özellikle 1950'lerden sonra Avrupalı tarihçilerin Ortadoğu çalışırken kırsaldan ziyade şehirlere doğru yoğunlaşmasının arttığını ifade etmektedir. Örneğin 1970'lerden sonra André Raymond öncülüğünde başlayan şehir tarihi çalışmalarının hem şer'iyye sicillerini yani yerel kaynakları hem de Fransız kaynaklarını yani dış kaynakları kullanması ile çağdaşlarından ayrıldığını vurgulamaktadır. Oysa, kanaatimizce Raymond'un bunlardan daha önemli katkısı, onun ve takipçilerinin bu kaynaklarla birlikte arkeolojik-coğrafi yöntemleri de kapsamlı bir şekilde çalışmalarında kullanmaları ve şehirleri binalarına varıncaya kadar araştırarak yani esasen şehir mekânına odaklanarak bu birincil kaynakları kullanmış olmalarıdır. Zira yaklaşım açısından benzeri bir süreci -Raymond kadar şehir morfolojisine girilirse de- Anadolu ve Balkan çalışmaları için de tespit etmek mümkündür. Başka bir çalışmamızda detaylıca incelediğimiz gibi (bkz Uğur, 2005) şehir monografileri, şehirlerdeki kamusal mekânlar, şehirlerin iâşe sistemleri, şehirlerin gündelik yaşamı ve aktörleri gibi meseleler yukarıda zikredilen benzeri yerel kaynaklar kullanılarak bu bölgelerin araştırmalarına da konu olmuş ve yayınlar yapılmıştır. Daha yakın zamanda ise sosyo-ekonomik tarihçiliğin nüfuzundan nispeten kurtularak

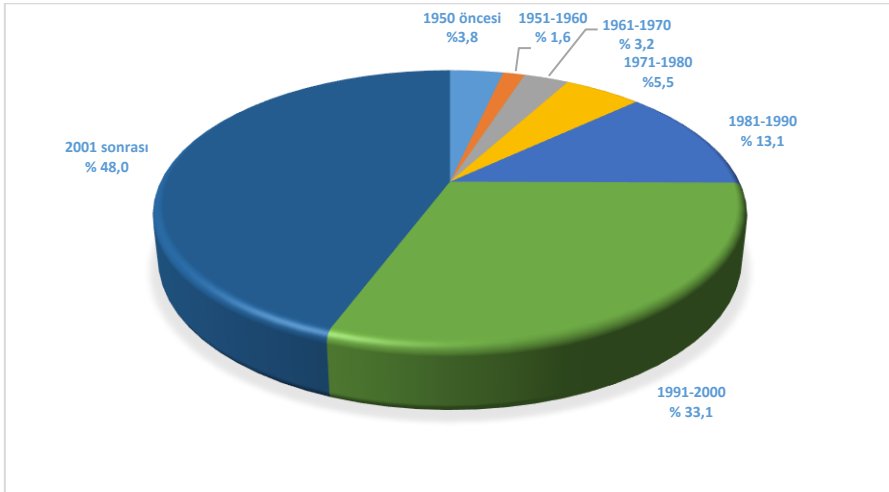
⁸ Arû'nun (1998) kitabı ülkenin farklı coğrafyalarındaki şehir örneklerini inceleyip şehir tipolojileri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır ki Arû'nun bu uğraşısına 1950'lerden itibaren başladığı bilinmektedir.

⁹ Türkiye'deki şehir tarihi çalışmalarının seyrini başka bir makalede detaylıca ele almıştım (bkz. Uğur, 2005). Benzer çerçevede ama Ortadoğu şehirleri odağında bir literatür değerlendirmesi için bkz. Sluglett ve Burke III, 2008.

daha esaslı mekân ve şehir konularına dair örneğin şehirlerin birbiri ile ilişkisi, şehir ağları ve küresel etkileşimlere dair mukayeseli/makro çalışmalar ortaya çıkmaya başlamış ve bunlar şehirlerin ve özellikle farklı coğrafyalar-daki Osmanlı şehirlerinin benzeşen ve ayırt edici olan yönlerini anlamak için son derece önemli olmuştur.¹⁰

Örnekleme ve Bulgular: Mekânın Yeniden Keşfi ve Osmanlı Şehirleri

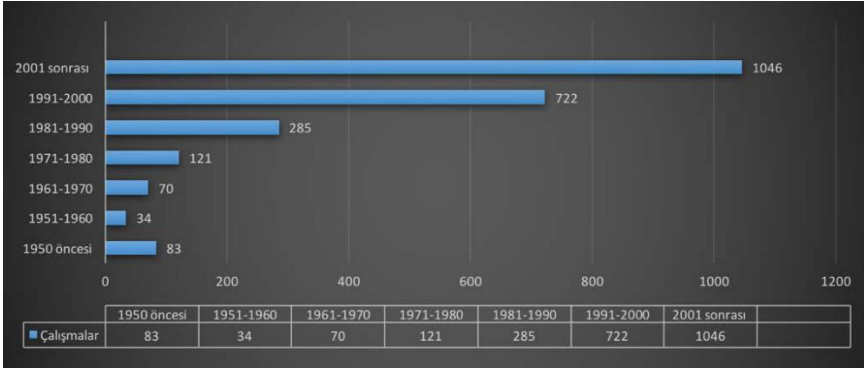
Tarihçilik ve şehir tarihçiliği çerçevesindeki bu genel niteliksel analizleri ve yüksek ivmeyi literatür üzerinde yapılacak daha niceliksel analiz ile desteklemek mümkündür. Osmanlı şehir tarihi ile ilgili yapılan çalışmaların tespitini de içinde barındıran başka bir çalışmamızda,¹¹ pek çok veritabanı taranmış ve sonuçta modern dönemde yapılmış iki binden fazla kitap ve tez tespit edilmiştir. Daha sonra bu literatür, çalışılan şehir, dönem, kullanılan birincil kaynak türleri, eserlerin yayınlanma tarihleri gibi çeşitli kriterler çerçevesinde analize tabi tutulmuş ve burada üzerinde durduğumuz eserlerin yayın tarihi ile ilgili aşağıdaki grafik ortaya çıkmıştır (bkz. Görsel 2).

Görsel 2. Osmanlı şehir tarihine dair eserlerin yayın tarihlerine göre dönemsel oranları (Kaynak: Uğur, 2016)

¹⁰ Bkz. Uğur, 2005. Ayrıca bkz. Constantini vd. (2008), Çelik (2008), Frietag (2014), Kadı (2012), Zandi-Sayek (2012); Ghobrial (2014), Freitag ve Lafi (2014).

¹¹ TÜBİTAK ARDEB tarafından desteklenen 114K305 numaralı "Osmanlı Şehir Tipolojileri ve Atlası (1450-1700)" adlı projemiz kapsamında böyle bir araştırma yapılmıştır. Ayrıca bkz. Uğur (2018c).

Görsel 3. Osmanlı şehir tarihine dair eserlerin yayın tarihlerine göre dönemsel mutlak değerleri (Kaynak: Uğur, 2016)

Bu araştırmaya göre Osmanlı şehirleri ile ilgili yapılan çalışmaların ivmesi sürekli artmış ve neredeyse tüm çalışmaların yarısı 2000 yılı sonrasında yayınlanmış gözükmektedir. Bu dönemi biraz daha geriye doğru genişletip 1990 yılı sonrası olarak düşündüğümüzde ise yayın oranı %80'in üzerinde bir yekûna tekabül etmektedir ki kabaca bu veriler bile son çeyrek yüzyılın Osmanlı mekân ve şehir çalışmaları açısından ne kadar parlak geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilimin sebepleri arasında elbette kurumsal gelişmeler, insan kaynağının artması ve araştırma imkanlarının çoğalması gibi faktörler bulunmakla birlikte bu süreç genel olarak yukarıda tartıştığımız mekânın yeniden keşfi (*spatial turn*) ve sosyal ve gündelik yaşam tarihlerine ilginin artması gibi tespitlerle de örtüşmektedir. Şehir tarihçiliğimizde görülen bu niteliksel artışın şehir meselelerini odağa alan niteliksel tarih çalışmalarına da kısa zamanda dönüşeceği beklenmelidir. Böyle bir niteliksel artışın yani mekân/şehir odaklı olarak tarihsel çalışmalar – ‘sosyal-mekânsal tarih yaklaşımı’ da denilebilir- yapmanın ve mekânın yeniden keşfinin zemini ne olacaktır ve tarihçiliğimize katkısı ne olacaktır?

Öncelikle gereklilik ve katkının disiplinlerarasılık çerçevesinde olduğu söylenebilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi mekân odaklı olarak tarihi anlamaya çalışmak pek çok başka disiplinin yöntem ve sorularının tarih ve şehir tarihi çalışmalarına eklenmesini gerektirmektedir; özellikle de coğrafyanın ve coğrafi yöntemlerin. Nitekim Zarinabaf (2005), Bazzaz (2013), Emirali-oğlu (2016) ve Brummett (2015) gibi araştırmacıların son yıllarda yaptıkları bu çerçevedeki yayınlar coğrafya ve tarih ilişkisinin tarihçilik, mekân ve şehir ortamı için ne kadar verimli sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir.

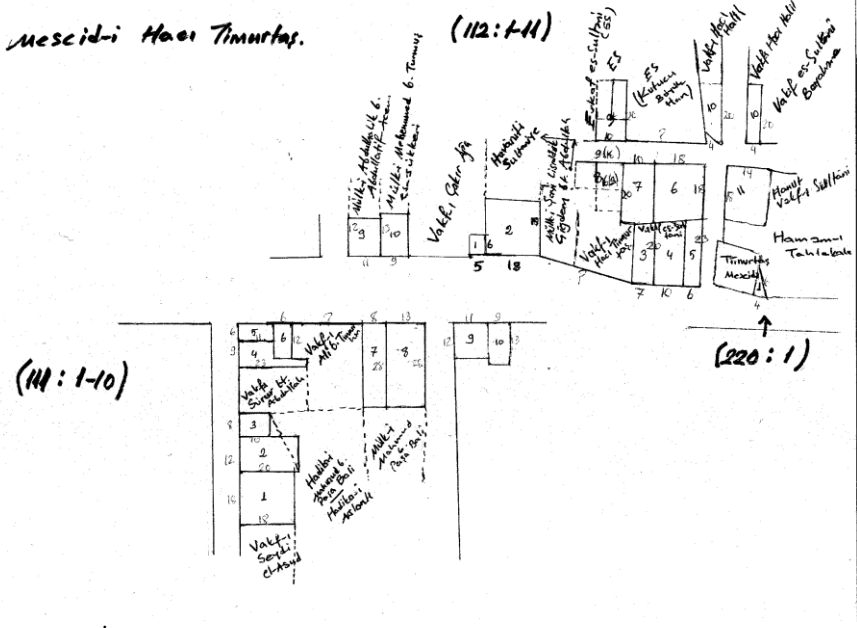
Bunlara ilaveten coğrafya disiplinin ve dijitalleşme alanında yaşanan gelişmelerin son yıllardaki en önemli ilmi katkısı coğrafi bilgi sistemleri (CBS)

denilen, büyük verilerin analizi ile haritacılık tekniklerini bir arada değerlendirmeyi mümkün kılan yöntemlerin gelişmesi açısından olmuştur. Osmanlı şehir tarihçiliği özeline inerek izah etmek gerekirse bu yöntemler sayesinde, tahrir ve avarız defterleri gibi Osmanlı şehirleriyle ilgili on binlerce veriyi ihtiva eden değerli birincil kaynaklardaki büyük veriyi analiz edebilmek ve harita üzerine aktarmak mümkün olmaktadır. Böylece, dinî, meslekî, mülkiyet ve unvanla ilgili bu kaynaklarda yer alan devasa bilgiler ve nitelikler mekân yani mahalle düzeyinde gösterilerek şehrin sosyo-ekonomik anatomisi çıkarılabilmektedir. Bunlara ilaveten, vakıf kaynakları yoluyla şehirlerin bina-mimari stokuna, tahrir ve avarız defterleri ile insanî-toplumsal yapısına ve şer'iyye sicilleri ile gündelik yaşamına dair bilgiler bir araya getirilince bir aktörün ya da bir işlevin neden şehrin belirli mekânlarında bulunduğu, bu işlevlerin belirli bir mahallede olmasının şehrin yaşamına ne kattığı, birbiri ile ilişkili mekânların ve işlevlerin neler olduğu gibi pek çok şehircilik sorusuna cevaplar bulmak da mümkün olabilmektedir. Daha teknik çerçevede ise tahrir defterlerinde geçen yüzlerce yerleşim yerinin coğrafi olarak yer tespiti yapılabilmekte böylece bu bölgelerin tarım kapasitesi ve ürün deseni ile mekân ilişkisi ya da askeri menzillerin lojistiği meseleleri daha da anlamlı değerlendirilmelere bizleri sevk edebilmektedir.¹²

Bu söylenenleri daha iyi açıklamak için birkaç somut örnek üzerinden, disiplinlerarası çalışarak ve yeni yöntemler kullanarak mekân ve şehir çalışmalarından neler elde ettiğimize yakından bakmakta fayda bulunmaktadır. Örneğin, Osmanlı şehirlerinin en önemli kurum ve süreçlerinden olan vakıflarla ilgili kayıtları ele alınabilir. Bilindiği üzere, birçok imaret ve yapının hayatiyetini sürdürmesi için bu yapılara onlarca, yüzlerce menkul ve gayrimenkul değer vakfedilmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan her bir vakfiyede, vakfedilen gayrimenkuller şehir, semt, mahalle konumları verilerek ifade edilmekte ve bu mülklerin dört tarafındaki işlev ve diğer mülkler sahibi ile birlikte vasıfları da belirtilerek sıralanmaktadır. İşte bu zengin kayıtlar tarihçi tarafından plançı, haritacı, mimar ve mühendislerle birlikte çalışılarak ya da bu uzmanlıklara sahip olarak ele alındığında esasen bize Osmanlı şehirlerinin yapı stokunu ortaya koyma, sokak-mahalle morfolojisini çizme ve binaları komşuları ile birlikte şehir ortamına yerleştirme imkânı vermektedir. Örneğin aşağıdaki şemayı ortaya çıkarmak için (bkz. Görsel 5) İstanbul vakıf kayıtlarından birkaç vakfiye seçilmiş, tarihi İstanbul plan ve haritaları ve gü-

¹² Konunun daha detaylı tartışması ve uygulamaları için bkz. Uğur, 2018a and 2018b.

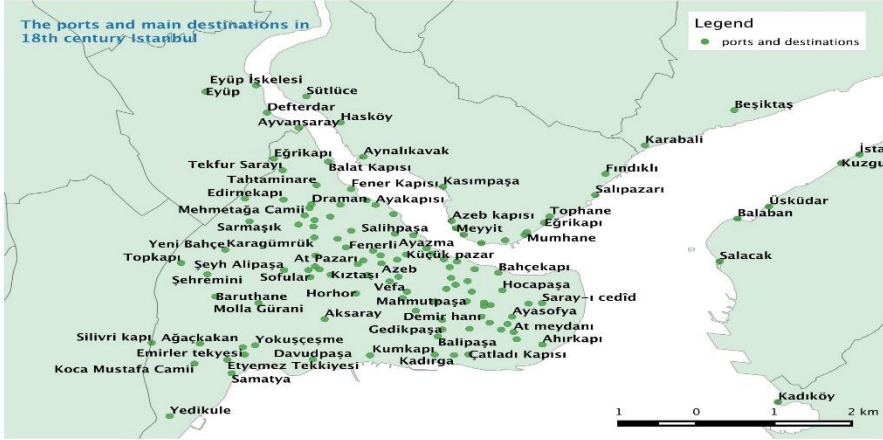
nümüze ulaşan eserler de dikkate alınarak binalar, boşluklar, ana ve ara yollar şehir ve mahalle ortamına harita üzerinde yerleştirilebilmiştir. Böylece vakfiyelerde dağınık bir şekilde sunulan bilgiler bir mahalle-cadde planı ya da morfolojisi şeklinde ortaya konulabilmektedir.

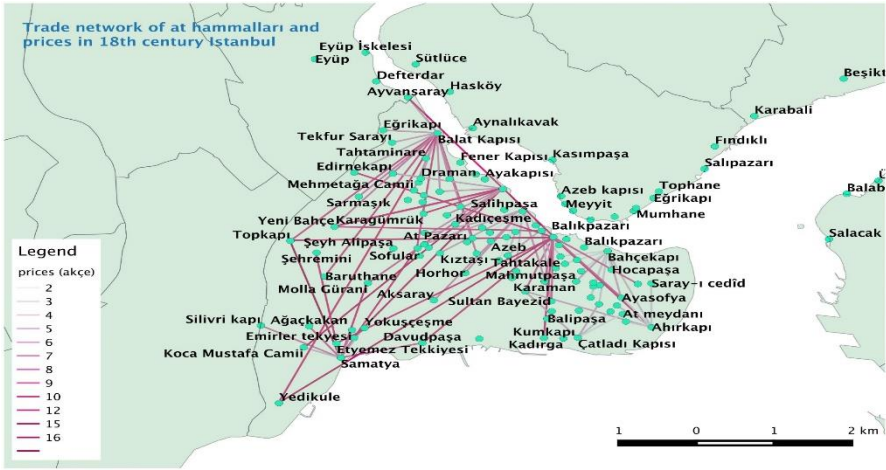
Görsel 4. İstanbul vakif tahrir kayıtlarını kullanarak yaptığımız bir çizim. Eminönü çevresi. (Yayınlanmamış bu çizimler sırasındaki rehberliğinden dolayı, aramızda şu anda bulunmayan Stefanos Yerasimos'a teşekkürü bir borç biliyorum).

Başka bir örneği şer'iyeye sicillerinden verebiliriz. İstanbul'a ait bir sicil defterinde bulunan ve hamallara ait bilgileri içeren kayıtlarda hamallar, limanlar, malların taşınma noktaları ve taşıma ücretleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir (bkz. Recep, Atay vd. 2010). Coğrafi bilgi sistemleri programı ArcGIS ile liman ve taşınma noktalarının yerlerinin işaretlenmesi ve diğer bilgilerin girilmesi ile karşımıza aşağıdaki haritalar (bkz. Görsel 6, 7 ve 8) çıkmıştır. Bu haritalar yoluyla hangi limandan nerelere yük taşındığı, hangi mesafelerin ne kadar ücrete tabi olduğu, hamalların tür ve dinlerine göre mekânda farklılaşmaları gibi özetle limanlar ve semtler başta olmak üzere mekân ve insanlar arasındaki ilişki ağlarını çeşitli açılardan okuyup yorumlamak mümkün hale

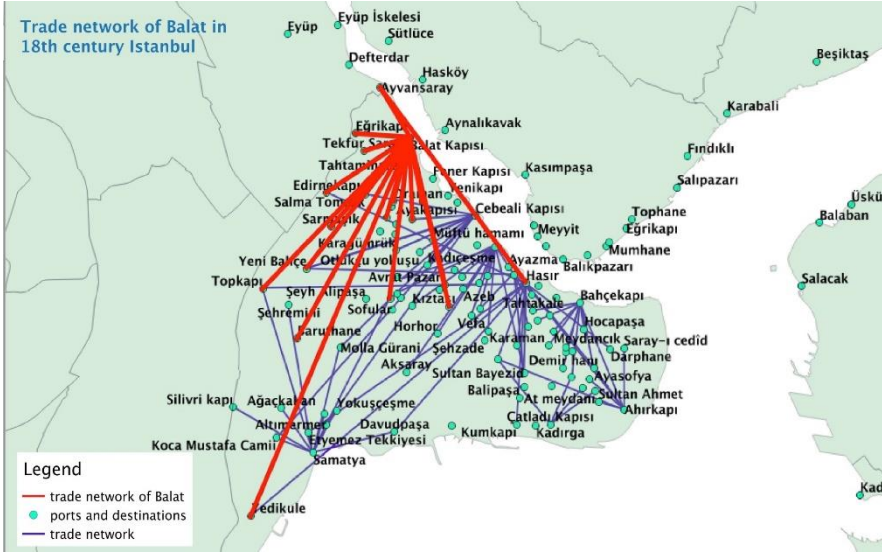
gelmiştir. Böylece, coğrafi bilgi sistemleri yardımı ile kayıtlarda münferit olarak verilen bilgiler analiz edilip görselleştirilmiş ve mekânsal ilişkiler ortaya konularak daha derinlikli bir şehir çalışması yapmanın zemini hazırlanmıştır.

Görsel 5. XVIII. Yüzyılda İstanbul'da limanlar ve yükün taşınma noktaları. (Yayınlanmamış bu çalışmamızı kullanmama izin verdikleri için öğrencilerim Abdullah Karaarslan ve Serek Bilici'ye teşekkür ederim).

Görsel 6. XVIII. Yüzyılda İstanbul'da at hamallarının taşıma ağları ve taşıma ücretleri. (Yayınlanmamış bu çalışmamızı kullanmama izin verdikleri için öğrencilerim Abdullah Karaarslan ve Serek Bilici'ye teşekkür ederim).

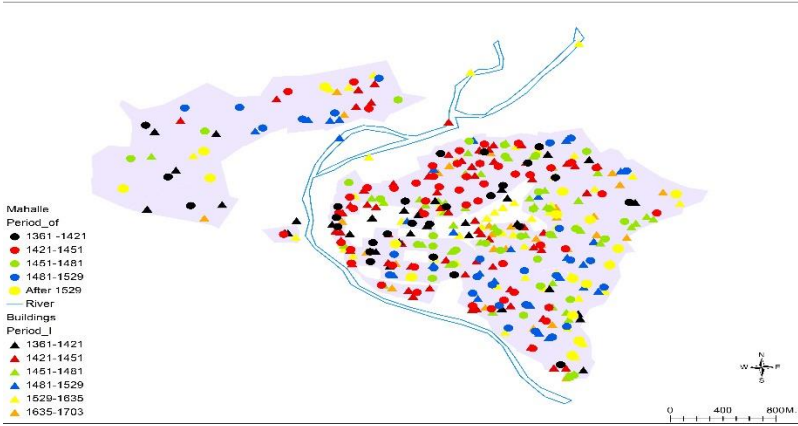

Görsel 7. XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Balat limanının taşıma ağları (Yayınlanmamış bu çalışmamızı kullanmama izin verdikleri için öğrencilerim Abdullah Karaarslan ve Serek Bilici'ye teşekkür ederim).

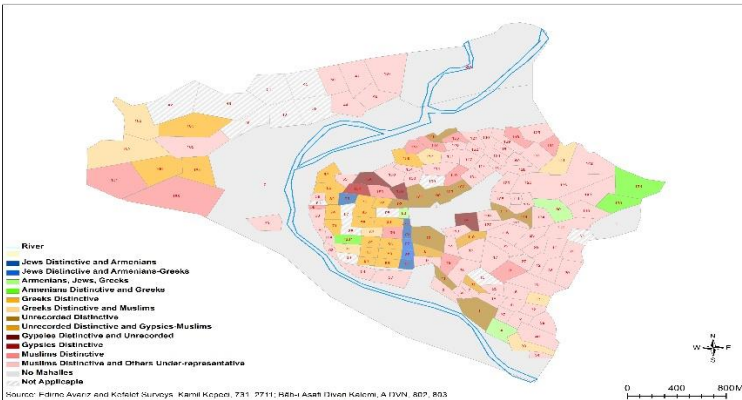
Son bir örnek ise şehir tarihçiliğinin önemli bir kaynağı olan avarız defterlerinden verilebilir. Edirne şehrine ait XVII. yüzyılın sonlarına ait bir avarız defterinde Edirne şehrinde yaşayan tüm haneler (9 bin civarında) oturdukları mahalleler (152 mahalle) dikkate alınarak listelenmiştir (Uğur, 2014, s. 26). Bu envanterden, hane reislerinin isimlerine ilaveten, şahısların unvanları, sıfatları, meslekleri, dini ve etnik statüleri, cinsiyet ve evlilik durumları ve mülkiyetin niteliği gibi pek çok konu hakkında mufassal bilgiler öğrenilebilmektedir. Kayıtlarda tüm bu bilgilerin mahalle ile irtibatlandırılarak verilmesi, bu niteliklerin şehirdeki mekânsal dağılımı ve yoğunlaşmaları hakkında bize şüphesiz devasa imkânlar sunmaktadır. Coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılarak oluşturulan XVII. yüzyıl Edirne harita altlığı üzerine işaretlenen kayıtlardaki mahalleler ve oturanların nitelikleri, aşağıda sadece birkaç örneği verilen analizi ve görselleştirmeyi mümkün kılmıştır. Öncelikle mahallelerin şehirdeki konumları tespit edilirken aynı zamanda anıtsal değeri olan eserler de haritaya yerleştirilmiş ve böylece şehrin tarihsel gelişimi fetihden itibaren tespit edilebilmiştir (bkz. Görsel 9). Harita oluştuktan sonra tüm veriler mahalle mahalle ArcGIS programına girilmiş ve böylece örneğin şehirdeki etnik ve dini dağılıma göre ayırt edici yoğunlaşmalar –ilave bazı istatistiki yöntemler de kullanılarak- harita üzerinde gösterilebilmiştir. (bkz. Görsel 10). Bu haritaların ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için yine Edirne şehrine ait ve

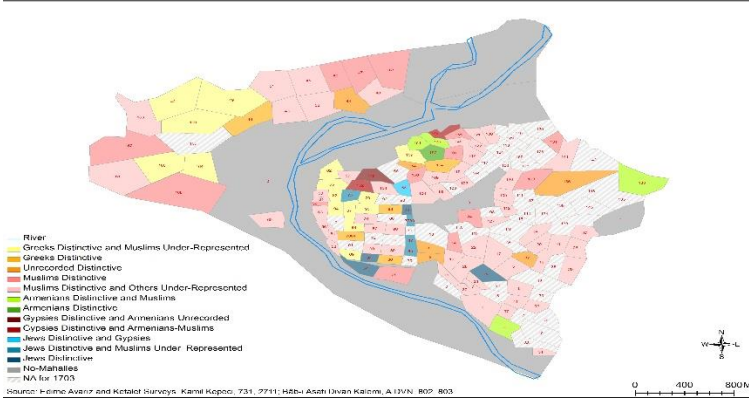
1703 yılına tarihlenen, avarız defterine benzer detayda bilgileri mahalle odaklı olarak tespit eden kefalet defteri üzerinde bir çalışma yapılmıştır (Uğur, 2014, s. 24-26). Şehir sakinlerinin etnik ve dini pozisyonlarını dikkate alarak benzeri süreçle yapılan bir çalışmadan da diğer bir harita çıkmış ve böylece Edirne’de 1680’lerden 1703’lere doğru nasıl bir demografik ve mekânsal hareketlilik olduğu da takip edilmeye çalışılmıştır (bkz. Görsel 11). Yeşil renkle işaretlenen Ermeni nüfusunun iki haritadaki hareketliliği bir örnek olarak takip edilebilir. Özetle, Osmanlı şehirleri ile ilgili devasa bilgileri barındıran bu tür defter ve kayıtlar, başta coğrafya ve istatistik bilimlerinin ve sanat-mimarlık tarihinin yardımı ile şehirdeki mekânsal ilişki ve ağları keşfetme yolunda bizlere önemli ipuçları vermiştir.

Görsel 8. Edirne şehrinin 1361-1703 arası tarihsel gelişimi: Mahalle ve binaların kronolojisi. (Uğur, 2014, s. 141).

Görsel 9. 1686 yılında Edirne’de nüfusun dini-etnik özelliklere göre mekânsal yoğunlaşmaları (Uğur, 2014, s. 182).

Görsel 10. 1703 yılında Edirne’de nüfusun dini-etnik özelliklere göre mekânsal yoğunlaşmaları (Uğur, 2014, s. 190).

Sonuç olarak, şehir tarihi çalışmalarında çokça kullanılan birincil kaynaklardan yola çıkarak farklı disiplinlerin yöntem ve uzmanlıklarının kullanımına dayanan yukarıdaki örnekler çoğaltılabilir. Bu tür çalışmaların şehir ve mekân çalışmalarında nasıl ufuklar açtığı, yeni soruları akla getirdiği, mevcut sorulara yeni cevaplar sunduğu ve yorum derinliği getirdiği ortadadır. Şehirdeki ilişki ve kurumların mekânsal tasvirinin ‘sosyal-mekânsal’ bir analiz ile yapılması hemen akabinde neden ve niçin böyle olduğu sorularını da gündeme getirmektedir ki işte bu noktada şehir tarihinin, tarih ve diğer ilimlerle etkileşimi zorunlu olmaktadır. Özetle, ‘sosyal-mekânsal tarih yaklaşımı’ olarak kavramsallaştırılabilecek bu yeni yaklaşım ve analiz ile yerleşim yerlerinin diğer yerleşim yerleri ile ya da bir şehirdeki mahalle biriminin diğer mahalleler ile ya da şehirdeki bir mekânın örneğin bir tekkenin diğer tekke ve mekânlarla mesafeleri, ilişkileri, benzerlikleri ve farklı yönleri şüphesiz sosyal tarihin, iktisadi tarihin, idari tarihin, düşünce tarihinin ve en nihayetinde medeniyetler tarihinin makro planda sorduğu sorular ve verdiği cevaplarla etkileşim içerisinde yeni sorular ve yeni cevaplar üretmemizi sağlayacaktır. Bu çerçevede geliştirilecek ve kullanılacak yöntemler ve elde edilen bulgular aynı zamanda şehir tarihçiliğimizi dünya tarihçiliği ile daha fazla etkileşime sokacak, tarihçiliğimizde mukayeseli ve bugün gittikçe yaygınlaşan sınır/ulus/imparatorluk ötesi (trans-local, trans-empires, trans-national) çalışmaların artmasını sağlayacaktır.

Extended Abstract

The “Spatial Turn” in Historiography: Suggestions for Ottoman Urban Studies

*

Yunus Uğur

ORCID: 0000-0003-4478-3441

Almost a hundred-year ago, everybody is used to think spatially while constructing cities and any buildings as well as deciding wars and establishing trade networks. In history in general people were taking care of the topographical features of and the distances among the areas in order to make decisions about their daily routines. Even in the early twentieth century, for instance Alfred T. Mahan and Halford J. Mackinder who have been famous geographer and political scientists developed terminologies of “heartland” and “geopolitics” focusing on the determining role of geography and regions in world history and politics. However, the space or spatially thinking was neglected or even lost its priority in the decision-making processes and analyses in historical, socio-political, and economic issues with the beginning of the twentieth century. The technological developments in transportation and communication areas have led to time-space compression in the human world since the eighteenth century onwards. The first result of these developments was on the spatially thinking in the daily activities and then on the cities. Although we consider mostly the 19th and 20th centuries as the urbanization centuries, these two centuries should be evaluated at the same time the spatial-free or the most neglected centuries of the cities letting alone the garden-city, anti or counter city, and the conservative attitudes or movements to protect the current situation of the cities both in the world and in Turkey as in the cases of such as Süheyl Ünver and İbrahim Hakki Konyalı’s works.

There were some other exceptional endeavors and attitudes between the 1920s and 1950s which have a spatial and urban awareness such as Chicago School but a new period has begun since the 1960s, which came to be known

as "the spatial turn." This period has led, first, to rethink the symbolic meaning of space, space politics, and production and reproduction of space in different historical and social conditions and, second, to study daily practices and socio-historical structures and trends from the spatial point of view. From Henri Lefebvre's book entitled *Le Droit à la ville* in 1968 to Edward Soja's *Postmetropolis: Critical studies of cities and regions* in 2015, many social scientists including David Harvey have been written on these issues. Since then, this new period and new types of studies in general have affected and reconstructed many disciplines that are related to the spatial awareness such as urban studies, urban history, arts and architectural history, and historical geography.

The new attitudes, approaches, and trends in social sciences and history have gone hand in hand with urban and spatial history since the 1960s. It was not coincidence for the two famous academic periodicals one, *Journal of Urban History*, from the USA and the other, *Urban History*, from the UK to publish their first articles in 1974. The similar shifting trends – though a little bit late-have seen in Turkey as well. Our survey about the urban historical studies after the 1950s in the Turkey indicates over two thousand studies, 80 percent of which were published after the 1990s. Comparing all studies in Turkish history, it is safe to argue that the spatial turn in Turkish history has been very clear in the last thirty years in Turkey. Here the question is how this quantitative shift in urban historical studies could be made more valuable with new approaches and methodologies. The article suggests one here a "socio-spatial historical approach" for Ottoman urban history. This transdisciplinary approach requires to melt questions and methodologies of different disciplines, especially those of sociology and geography into urban history pot. It suggests exploring relational theory and its questions on the one hand and the methodologies used in big data analyses, GIS, and digital humanities, on the other.

The article gives some examples from the huge data derived from a) waqfiyas for the morphology of the cities including properties, their features and neighbors b) from sharia court records for socio-legal lives on the urban space including daily life and activities among people, and c) from tax records for demographical and economic position of the cities in order to show how these huge data interact each other on the urban surface and how an urban historian could analyze and visualize these networks via statistical and GIS tools. These examples show in a very brief way how "socio-spatial approach" could be applied to Ottoman cities, as well.

In short, this article narrates firstly the changes in spatially thinking over time from ancient to the modern times with special reference to the spatial-turn in the 1960s and its effects on urban historical studies. Then the study evaluates the trends in urban historical studies in Turkey after the 1990s considering the spatial-turn and interactions among social, historical, and geographical approaches and methods on the basis of spaces and cities. In pursuit of interdisciplinary endeavors in this new period and among these disciplines, this article gives some examples from the Ottoman cities -derived from Ottoman primary sources such as *waqfiyas*, the sharia court records, and the tax records- indicating exploratory methods and analyses leading us to new questions and answers in Ottoman urban history.

Kaynakça/References

- Abbot, C. (1996). Thinking about cities: The central tradition in U.S. urban history. *Journal of Urban History*, 22 (6), 687-701.
- Aru, K. A. (1998). *Türk kenti: Türk kent dokularının incelenmesine ve bugünkü koşullar içinde değerlendirilmesine ilişkin yöntem araştırması*.
- Baigent, E. (1999). Typologies of urban history. *Journal of Urban History*, 25 (4), 536-546.
- Bazzaz, S. (2013). *Imperial geographies in Byzantine and Ottoman space*. Cambridge, Mass. [u.a.: Center for Hellenic Studies.
- Briggs, A. (1963). *Victorian cities*. Londra: Odhams Press.
- Brummett, P. (2015). *Mapping the Ottomans: Sovereignty, territory, and identity in the early modern Mediterranean*. Cambridge University Press.
- Christaller, W. (1933). *Die zentralen orte in Süddeutschland*.
- Costantini, V., Faroqhi, S., Costantini, V., ve Koller, M. (2008). *Living in the Ottoman ecumenical community: Essays in honour of Suraiya Faroqhi*. Leiden: Brill.
- Çelik, Z. (2008). *Empire, architecture, and the city: French-Ottoman encounters, 1830-1914*. Seattle: University of Washington Press.
- Dyos, H. J. (1971). Agenda for urban historians, a.mlf. (der.), *The Study of Urban History* içinde (s. 1-26). London: E. Arnold.
- Emiralioglu, M. P. (2016). *Geographical knowledge and imperial culture in the early modern Ottoman Empire*.
- Freitag, U. (2014). *The city in the Ottoman empire: Migration and the making of urban modernity*. London: Routledge.
- Freitag, U., ve Lafi, N. (2014). *Urban governance under the Ottomans: Between cosmopolitanism and conflict*. London: Routledge.
- Ghobrial, J.-P. A. (2014). *The whispers of cities: Information flows in Istanbul, London, and Paris in the age of William Trumbull*. Oxford: Oxford University Press.

- Harvey, D. (1990). *The Condition of postmodernity: An Enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge, MA: Blackwell
- Harvey, D. (2006). *Paris, capital of modernity*. New York: Routledge.
- Harvey, D. (2007). *Spaces of capital: Towards a critical geography*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Harvey, D. (2009a). *Social justice and the city*. Athens: University of Georgia Press.
- Harvey, D. (2009b). *Cosmopolitanism and the geographies of freedom*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, D. (2019a). *Spaces of global capitalism: A theory of uneven geographical development*.
- Harvey, D. (2019b). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*.
- Wikipedia. (2020). *Pivot area*. 20.01.2020 tarihinde https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pivot_area.png adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia (2020). *Mahan problem of Asia*. 20.01.2020 tarihinde https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mahan_Problem_of_Asia_1900.png adresinden erişilmiştir.
- Kadı, I. H. (2012). *Ottoman and Dutch merchants in the eighteenth century: Competition and cooperation in Ankara, Izmir, and Amsterdam*. Leiden: Brill.
- Lefebvre, H. (1968). *Le Droit à la ville*. Paris.
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent*. Çev. Tamer Tosun ve Gürol Koca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ragon, M. (2010). *Modern mimarlık ve şehircilik tarihi*, çev. Murat Aykaç Erginöz. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Fuat, R., Atay, S. Kılıç, H., Karaca, Y., Erol, R. ve Kahraman, S. (2010). *İstanbul kadı sicilleri 21*, İstanbul: İSAM.
- Schnore, L. F. (1975). Urban history and the social sciences: An Uneasy marriage. *Journal of Urban History*, 1 (4), 395-408.
- Sluglett, P. ve Burke III. E. (2008). Introduction. *The Urban Social History of Middle East*, 1-42.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Soja, E. W. (2012). *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*. London: Verso.
- Soja, E. W. (2014). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Malden, Mass. [u.a.: Blackwell Publ.
- Soja, E. W. (2015). *Postmetropolis: Critical studies of cities and regions*.
- Sutcliffe, A. R. (1984). Urban history in the eighties: Reflections on the H. J. Dyos memorial conference. *Journal of Urban History*, 10(2), 123-144.
- Tilly, C. (1996). What good is urban history? *Journal of Urban History*, 22 (6), 702-716.
- Uğur, Y. (2005). Şehir tarihi ve Türkiye'de şehir tarihçiliği. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 3 (6), 9-26.
- Uğur, Y. (2013). Şehirlerin köşe taşları, baniler-müverrihler: Tosyavizade Dr. Rıfat Osman (1874-1933). *Şehir ve Düşünce*, 1, 19-23.

- Uğur, Y. (2014). *The Historical interaction of the city with its mahalles: Ottoman Edirne in the late seventeenth and early eighteenth centuries*. Yayınlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Uğur, Y. (2016). Osmanlı şehir tipolojileri ve atlası (1450-1700). TÜBİTAK ARDEB Proje No: 114K305.
- Uğur, Y. (2018a). Big data in Ottoman urban studies: A Relational approach to the archival data and to socio-spatial analyses of an early modern ottoman City. *Social Sciences-MDPI*, 7 (4), 1-12.
- Uğur, Y. (2018b). Mapping Ottoman cities: Socio-spatial definitions and groupings (1450–1700), *Journal for Early Modern Cultural Studies*. 18 (3), 16-65.
- Uğur, Y. (2018c). Osmanlı şehirleri atlasına doğru, 1450-1700. K. İlker Bulur, Fatih Bozkurt, M. C. İzgi eds., *Osmanlı'da şehir, vakıf ve sosyal hayat*. İçinde (s.15-35)..İstanbul, Mahya Yayınları.
- Uğur, Y. (2019). Yaşayan ve yaşanabilir Üsküdar. *Üsküdar Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 8, 10-13.
- Ünver, S. (2012). *Üsküdarname*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Wade, R.. (1959). *The Urban frontier*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wright, R. ve Koch, N. (2017). *Geography in the ivy league*. https://geography.dartmouth.edu/sites/geography.dartmouth.edu/files/ivy_geog.pdf, 20/05/2020.
- Withers, C.W.J. (2009). Place and the "spatial turn" in geography and in history. *Journal of the History of Ideas* 70 (4), 637-658.
- Zandi-Sayek, S. (2012). *Ottoman Izmir: The rise of a cosmopolitan port, 1840/1880*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Zarinebaf, F., Bennet, J., ve Davis, J. L. (2005). *A historical and economic geography of Ottoman Greece: The southwestern Morea in the 18th century*. Princeton, N.J.: American School of Classical Studies at Athens.